

مقاله کوتاه

بررسی مقدماتی دوبالان جنس (*Tabanus* (Dip. : *Tabanidae*) در منطقه شیراز و حومه

ابوفاضل دوستی*

دانشگاه آزاد اسلامی واحد جهرم، گروه حشره شناسی، جهرم، ایران

مهدى غيبى

دانشگاه آزاد اسلامی واحد شیراز، گروه گیاه‌پزشکی، شیراز، ایران

زینب بازيار

دانشگاه آزاد اسلامی واحد جهرم، گروه حشره شناسی، جهرم، ایران

چکیده

مگس های خانواده *Tabanidae* که معروف به خرمگس هستند شامل ۴۲۹۰ گونه شناخته شده در دنیا می باشند. تعداد زیادی از آنها به عنوان ناقلين بیماریهای دامی و انسانی شناخته شده اند. در ایران نیز تاکنون نزدیک به ۸۰ گونه و زیرگونه از این خانواده شناسایی گردیده است. به منظور بررسی فون این خانواده، خرمگس های منطقه شیراز و حومه با استفاده از تور حشره گیری، تله مالیز و تله Nzi جمع آوری و شناسایی گردید.

طی این تحقیق مجموعاً ۷ گونه از خانواده *Tabanidae* متعلق به زیر خانواده *Tabaninae* و جنس *Tabanus* جمع آوری و شناسایی گردید. در این میان گونه *Tabanus spodopteroides* برای اولین بار از ایران گزارش می شود و تمام گونه ها برای فون استان فارس جدید هستند.

کلمات کلیدی: فون، دوبالان، *Tabanus*، فارس، ایران

* مسئول مکاتبات، پست الکترونیکی : fdousti@jiau.ac.ir

تاریخ دریافت : ۱۹/۷/۸۹ ، تاریخ پذیرش : ۲۸/۱۰/۹۰

مقدمه

مگس های خانواده Tabanidae که معروف به Horseflies (خرمگس) هستند شامل ۴۲۹۰ گونه شناخته شده در دنیا می باشند (Manrique-Saide *et al.*, 2001). نرها از شهد گل ها تغذیه کرده و از آنجا که قطعات دهانی آنها شبیه ماده ها نیست ، قادر به نیش زدن نیستند. اما ماده های اکثر گونه ها جهت رشد تخم خود به خوردن حداقل یک وعده خون احتیاج دارند. بنابر این با قطعات دهانی برندخ خود، بدن میزبانشان از جمله پستانداران و در مواردی پرندگان، خزندگان و دوزیستان را مورد حمله قرار داده و با نیش زدن و ایجاد زخم، از خون خارج شده در محل تغذیه می کنند و علاوه بر کاهش چشمگیر تولید شیر و نیز کاهش وزن دام، ناقل بیماریهای دامی نیز هستند (Dove, 1950). برای مثال بیماری Loaiasis که یک کرم انگل انسان است با عامل *Loa loa* توسط گونه های جنس *Chrysops* (Dip.:Tabanidae) انتقال می یابد. برخی خرمگس ها ناقلين اصلی *Trypanosoma evansi* Steel, 1884 عامل *Trypanosoma vivax viennei* در اسبها، شترها و سگها، گاوها و سایر پستانداران می باشند. سایر گونه های بیماری *Surra* در آنها نیز تریپانوزوم ها مانند *T. simiae* در گاو و گوسفند، *T. congolense* در گاوها و نیز *T. theileri* در گاوها و نیز *T. brucei* در خوکها، *T. vivax* که عامل بیماری خواب است توسط خرمگس ها منتقل می شوند (Chainey, 1993). علاوه بر این خرمگس ها، باکتری *Francisella tularensis* عامل بیماری Zoonotic، برخی انسفالیت ها و نیز کرم مفصلی گوسفندان با نام علمی *Elaeophora schneideri* را نیز انتقال می دهند (Chainey, 1993). ماده های بعضی گونه های منطقه آمریکا تخم مگس میاز انسان و دام *Dermatobia hominis* L. (Dip.: Calliphoridae) میکنند. همچنین زخم حاصل از تغذیه *Cochliomyia* می باشد. بیماری های باکتریای *homonivorax* (Dip.: Calliphoridae) می باشد. بوسیله خرمگس ها انتقال می یابد (Middlekauff & Lane, 1980). در مجموع انتقال مکانیکی بیش از ۲۵ نوع بیماری بوسیله این مگس ها گزارش شده است.

در ایران اولین مطالعات در زمینه شناسایی و مطالعه خرمگس ها توسط Abbassian-Lintzen در این زمینه صورت گرفته که بیش از ۷۹ گونه و زیر گونه از خرمگس های مناطق مختلف کشور جمع آوری و شناسایی نموده است (Abbassian-Lintzen, 1961 & 1964). پس از آن این خانواده کمتر مورد توجه محققان بوده است. در منطقه مشهد ۶ گونه *Therioplectes* از مگس های این خانواده را جمع آوری و شناسایی شده است (Sadeghi & Zeegers, 2002). همچنین Ostovan *et al.*, (2002) در بررسی فون حشرات آبزی رودخانه جاجرود،

نمونه هایی از جنس *Chrysops* را جمع آوری و شناسایی نمودند. در مجموع تاکنون نزدیک به ۸۰ گونه و زیرگونه از این خانواده در ایران شناسایی گردیده است. با توجه به اهمیت پژوهشی و دامپزشکی خرمگس ها و نیز با عنایت به اینکه تاکنون مطالعه فونستیک در این مورد در استان فارس صورت نگرفته، لذا بررسی تاکسونومیک گونه های موجود، به عنوان اولین گام در راه مطالعه این مگس ها ضروری به نظر می رسد. بنابراین تحقیق حاضر با هدف رسیدن به یک شناخت کلی و مقدماتی از فون خرمگس ها در منطقه شیراز انجام گردید.

مواد و روش‌ها

به منظور بررسی فون خرمگس های خانواده Tabanidae در منطقه شیراز و حومه از ابتدای فروردین تا پایان تیرماه سال ۸۸ با استفاده از تور حشره گیری، تله مالیز و تله Nzi اقدام به جمع آوری خرمگس ها از سطح مزارع و گیاهان گردید. نمونه های جمع آوری شده توسط شیشه سیانور کشته و برای سوزن زدن و مطالعات بعدی به آزمایشگاه انتقال داده شد. حشرات جمع آوری شده همراه با اسلاید های تهیه شده، توسط کلید های Chvala *et al.* (1972) و Abbassian-lintzen (1964) شناسایی شد. سپس نمونه ها به تایید آقای دکتر Kilic از ترکیه رسید.

نتایج و بحث

طی این تحقیق مجموعاً ۷ گونه از خانواده Tabanidae متعلق به زیر خانواده Tabaninae و جنس *Tabanus* به شرح زیر جمع آوری و شناسایی گردید. در این میان گونه *T. spodopteroides* برای اولین بار از ایران گزارش می شود و تمام گونه ها برای فون استان فارس جدید هستند.

1. *Tabanus leleani* Austen, 1920
2. *Tabanus regularis* Jaennicke, 1866
3. *Tabanus darimonti* Leclercq, 1964
4. *Tabanus bromius* L., 1758
5. *Tabanus spectabilis* Loew, 1858
6. *Tabanus tinctus* Walker, 1850
7. *Tabanus spodopteroides* Olsufjev, Moucha & Chvala, 1969

زیر خانواده Tabaninae

ریخت شناسی: نهمین ترتیب شکم در هر دو جنس نر و ماده دارای صفات جانبی که در نرها ممکن است به هم متصل باشند و لی در ماده ها کاملاً از هم جدا هستند. چشم های ساده

خیلی رشد نکرده. ساق پای عقب بدون خار. پیشانی معمولاً دارای کالوس. فلاژلوم شاخک شامل یک صفحه فشرده در قاعده و ۳-۴ حلقه ثانویه^۱. در بال Basicosta یا Basicosta دارای موهاست. ممکن است دارای موهاست متراکم کوتاه باشد یا نباشد. رگبال Subcosta دارای موهاست متراکم. سلول R₅ و M₃ باز. رگبال R₄ دارای زائد است یا بدون آن.

جنس *Tabanus* Linnaeus, 1758

ریخت شناسی: رنگ بدن خاکستری، فلاژلوم شاخک شامل ۵ بند که بند اول دارای یک دندانه بزرگ در سطح پشتی، چشم‌ها در حشره زنده سبز برآق تا قهوه‌ای مایل به قرمز تیره، در نمونه‌های خشک سیاهرنگ، روی چشم‌ها ۱-۴ نوار وجود دارد یا در برخی گونه‌ها بدون نوار، ساق پاهای عقبی و میانی باریک، کالوس میانی در ماده‌ها رشد نکرده است. این جنس به ۶ گروه- گونه‌ای (species-group) تقسیم می‌شود (Chvala et al., 1972).

1. *quatuornotatus* - group

چشم‌ها پوشیده از مو و دارای ۳ نوار

2. *glaucopis* - group

زیر کالوس برآق، پیشانی باریک، بلندی کالوس پایینی بیشتر از عرض آن و جدا از زیر کالوس، چشم‌ها اغلب دارای ۳ نوار.

3. *cordiger* - group

زیر کالوس پوشیده از پودر، پیشانی پهن، کالوس پایینی بزرگ و عرض آن بیشتر از ارتفاع آن که به زیر کالوس می‌رسد، چشم دارای نوار یا بدون نوار.

4. *bromius* - group

کالوس میانی کم و بیش خطی (باریک) که به کالوس پایینی متصل می‌شود.

5. *bovinus*- group

دندانه پشتی شاخک تقریباً چهار گوش

6. *chrysurus*- group

شاخک دارای دندانه پشتی که به سمت جلو قرار دارد. شاخک‌ها، پالپ‌ها و پاهای زرد مایل به نارنجی، شکم سیاهرنگ و دارای لکه‌های مشخص به رنگ زرد طلایی.

Subfamily Tabaninae

Tribe Tabanini

1. *Tabanus leleani* Austen, 1920

ماده: چشم‌ها دارای یک نوار پهن مشخص، پیشانی نسبتاً پهن که به سمت فرق سر باریکتر می‌شود. کالوس پایینی بزرگ و چهار گوش به رنگ سیاه برآق که به زیر کالوس^۲ و لبه چشم مماس می‌شود. کالوس میانی سیاهرنگ و کاملاً جدا از کالوس پایینی. زیر کالوس

¹ - Annuli

² . Subcallus

خاکستری. بند سوم شاخک باریک با یک دندانه کوچک پشتی، قفسه سینه خاکستری تیره، مزونوتوم با موهای نرم کم رنگ. بال‌ها شفاف با رگبال‌های تیره، رگبال R_4 بدون ضمیمه. هالترهای سفید در قاعده قهوه‌ای. شکم خاکستری تیره با لکه‌های کوچک بیضی شکل و مات در دو طرف و یک ردیف مثلث‌های نامشخص میانی. استرنیت‌ها خاکستری تیره با یک نوار تیره تر میانی (Chvala *et al.*, 1972).

نر: سر بزرگ نیم کروی، خیلی پهن تراز قفسه سینه. چشم‌ها در $\frac{3}{4}$ بالایی دارای فاست‌های خیلی بزرگ و در $\frac{1}{4}$ پایینی دارای فاست‌های ریز. فرق سر دارای یک ردیف موهای بلند خاکستری. دندانه پشتی بند سوم شاخک رشد کرده. قفسه سینه نسبت به ماده‌ها موهای بلندتری دارد. طول بدن ۱۵-۱۱/۵ میلی‌متر (Chvala *et al.*, 1972)

پراکنش: ترکیه، اسرائیل، اردن، عراق، ایران، افغانستان، قزاقستان، ازبکستان، تاجیکستان، گرجستان، سیبری، شمال آفریقا از مراکش تا الجزایر و تونس و ناحیه اورینتال (Fauna Europea, 2012).

2. *Tabanus regularis* Jaennicke, 1866

Syn: *Tabanus regularis* Jaennicke, 1866. Berl. ent. Z., 10: 85.

Tabanus regularis var. *rufus* Szilacy, 1923, Biologica hung., 1(1): 20.

ماده: چشم‌ها بدون نوار. پیشانی خیلی باریک. کالوس میانی عصایی شکل که به کالوس پایین متصل است. بند سوم شاخک در قاعده دارای یک دندانه با نوک کند. رگبال R_4 بدون ضمیمه. اولین سلول عقبی بال پهن. لکه‌های مثلثی شکل روی شکم در ردیف میانی به لبه جلویی هر ترژیت می‌رسد، لکه‌های بیضی شکل در دو طرف اغلب بزرگ و به هم متصل شده و تشکیل نوارهای بیرونگ در سطح پشتی شکم داده است. (Chvala *et al.*, 1972).

نر: سر خیلی بزرگ، نیم کروی، خیلی پهن تراز قفسه سینه. چشم‌ها با یک نوار بین فاست‌های درشت در $\frac{3}{4}$ بالایی و فاست‌های ریز از $\frac{1}{4}$ پایین. فرق سر دارای یک ردیف موهای کوتاه بیرونگ. طول بدن ۱۵-۱۲ میلی‌متر (Chvala *et al.*, 1972).

پراکنش: اروپا (پرتغال، اسپانیا، رومانی، فرانسه، ایتالیا، یونان، یوگسلاوی، مجارستان و بلغارستان)، شمال آفریقا (مراکش، الجزایر، تونس)، ترکیه، اسرائیل، عراق (Fauna Europea, 2005), اردن (Al-Talafha, 2005).

3. *Tabanus darimonti* Leclercq, 1964

Tabanus darimonti Leclercq, 1964; Mem. Estud. Mus. Zool. Univ. Coimbra, no 283: 60.

نر : چشم ها بدون نوار. پیشانی خیلی باریک، بند سوم شاخک کوتاه و پهن، دندانه پشتی کوتاه. رگبال R₄ بدون ضمیمه. شکم خاکستری تیره با ۳ ردیف لکه. ردیف میانی شامل مثلث های خاکستری روشن در حال که دو ردیف جانبی شامل نقاط گرد قهوه ای مایل به زرد (Chvala et al., 1972).

پراکنش : پرتغال، اسپانیا، مراکش و ترکیه، خاورمیانه و شمال آفریقا (Fauna Europea, 2005). (Al-Talafha, 2012)، اردن (2012).

4. *Tabanus bromius* L., 1758

Tabanus (Tabanus) bromius Linnaeus, 1758

نر : چشم ها دارای یک نوار. پیشانی تقریباً باریک و طرفین آن موازی هم. کالوس پایینی تقریباً ۴ گوش، فاصله آن تا لبه چشم ها، کم و اتصال آن به کالوس میانی باریک است. زیر کالوس کوچک. بند سوم شاخک در سطح پشتی دارای دندانه چهارگوش مشخص. رگبال R₄ بدون ضمیمه. شکم خاکستری سیاه با ۳ ردیف از لکه های خاکستری. مثلث های میانی تمام سطح تریخت را پوشانده اند و لکه های کناری بیضی شکل یا گرد (Chvala et al., 1972).

ماده : سرخیلی بزرگ نسبت به چشم ها دارای یک نوار. فاست ها در $\frac{2}{3}$ بالای چشم بزرگ و به طور مشخص از فاست های ریز پایینی جدا شده است. شاخک مانند ماده ها بوده ولی بند سوم باریکتر است و دارای دندانه چهارگوش کوچک در قاعده سطح پشتی. (Chvala et al., 1972).

پراکنش: یک گونه با پراکندگی بسیار زیاد است که در اروپا از انگلیس، اسکاندیناوی، در شمال آفریقا از الجزایر و مراکش و در تمام کشورهای خاورمیانه و خاور نزدیک گزارش شده است (Fauna Europea, 2012).

5. *Tabanus spectabilis* Loew, 1858

Syn.: *Tabanus lateralis* Brulle, 1832, Exped. Sci. Moree, 3: 304.

Tabanus albirittatus Macquart, 1834, Hist. nat. Dipt., 1: 206.

Tabanus spectabilis Loew, 1858, verh. Zool.- bot. Ges. Wien, 8: 605.

Tabanus ispahanicus Rondani, 1873, Annali Mus. Civ. Stor. nat. Giacomo Doria, 4: 300.

ماده : چشم ها بدون نوار. دو طرف پیشانی موازی هم و تقریباً پهن. کالوس پایینی معمولاً بیضی شکل یا چهارگوش و در برخی موارد که ارتفاع آن بیشتر از عمق آن است. کالوس میانی سیاه، خطی و متصل به کالوس پایینی. (Chvala et al., 1972). اولین سلول عقبی بال به سمت انتهای باریک می شود. رگبال R₄ بدون ضمیمه. تریخت های شکم در وسط دارای یک نوار

میانی پهن و سیاهرنگ. نوار پهن سیاهرنگ میانی در برخی موارد در بخش عقبی هر ترژیت پهن تر است (Chvala *et al.*, 1972).

نر: سر بزرگ، پهن تر از قفسه سینه. چشم ها بدون نوار. فاست ها در $\frac{2}{3}$ بالایی چشم بزرگ و از فاست های ریز در $\frac{1}{3}$ پایینی کاملاً جدا. (Chvala *et al.*, 1972).

پراکنش: یک گونه با پراکنش وسیع است که از شمال آفریقا (مراکش)، اسپانیا، فرانسه تا جنوب اروپا (ایتالیا، یوگسلاوه، یونان، آلبانی، رومانی و بلغارستان) تا ترکیه، اوکراین و قفقاز، ترکمنستان، قزاقستان، عراق، ایران و افغانستان گزارش شده است (Fauna Europea, 2012).

6. *Tabanus spodopteroides* Olsufjev, Moucha & Chvala, 1969

نر: چشم ها بدون نوار. پیشانی تقریباً پهن در قسمت بالایی کمی پهن تر. کالوس پایینی بیضی شکل و فاصله آن تا لبه چشم ها کم ولی در برخی موارد در قسمت پایینی پهن تر بوده و به زیر کالوس وصل می شود. کالوس میانی کمی براق، کشیده و متصل به کالوس پایینی. دندانه پشتی بند سوم شاخک تقریباً چهارگوش است. رگبال R₄ بدون ضمیمه، ترژیت های شکم با یک نوار سیاه میانی که $\frac{1}{4}$ هر ترژیت را اشغال می کند. ترژیت ۱-۵ دارای لکه های مثلثی شکل نقره ای در قسمت عقبی هر ترژیت (Chvala *et al.*, 1972).

ماده: سر خیلی بزرگ، نیم کروی، خیلی پهن تر از قفسه سینه. چشم ها بدون نوار. فاست ها درشت در $\frac{2}{3}$ بالایی از فاست های ریز در $\frac{1}{3}$ پایین چشم، کاملاً مجزا شده است. دندانه پشتی بند سوم شاخک تقریباً چهارگوش. چهار ترژیت جلویی شکم با یک نوار باریک تیره میانی که حدود $\frac{1}{5}$ ترژیت ها را اشغال می کند. (Chvala *et al.*, 1972).

پراکنش: فرانسه، ایتالیا، پرتغال، اسپانیا، یوگسلاوه (صربستان، کوزوو، مونتنگرو) و شمال آفریقا (Fauna Europea, 2012). این گونه برای اولین بار از ایران گزارش می شود.

7. *Tabanus tinctus* Walker, 1850

Syn.: *Tabanus tinctus* Walker, 1850, Ins. Saunders., Dipt., 1:9.

Tabanus mixtus Szilady, 1914, Annls Mus. nat. hung., 12: 672.

ماده: چشم ها بدون نوار. پیشانی تقریباً باریک. کالوس پایینی بیضی کشیده، که به کالوس میانی متصل می شود. بند سوم شاخک دارای دندانه پشتی رشد کرده چهارگوش با نوک تیز و پهن. اولین سلول عقبی بال به سمت نوک باریک تر می شود. رگبال R₄ بدون ضمیمه. نوار باریک میانی روی ترژیت های عقبی شکم پهن تر می شود (Chvala *et al.*, 1972).

نر : سر تقریباً کوچک، پهنه تراز قفسه سینه نیست. فاست های $\frac{2}{3}$ بالایی کمی بزرگتر اما مرز مشخصی بین آنها و فاست های ریز وجود ندارد. بند سوم شاخص باریک تراز ماده ها (Chvala et al., 1972).

پراکنش : این گونه از جنوب اروپا (ایتالیا، یوگسلاوی، آلبانی، یونان و بلغارستان)، خاورمیانه تا ترکیه، قفقاز و آذربایجان و شمال آفریقا (مراکش، الجزایر و تونس) گزارش شده است (Fauna Europea, 2012).

شكل ۲ -۲ *Tubanus regularis* - (حشره نر)

Figure 2. *Tubanus regularis*, Female

شكل ۱ -۱ *Tubanus leleani* - (حشره نر)

Figure1. *Tubanus leleani*, Male

شكل ۴ -۴ *Tubanus bromius* - (حشره نر)

Figure 4. *Tubanus bromius*, Male

شكل ۳ -۳ *Tubanus darimonti* - (حشره ماده)

Figure 3. *Tubanus darimonti*, Female

شکل -۶ (حشره ماده) *Tabanus spodopteroides***Figure 6.** *Tabanus spodopteroides*, Femaleشکل -۵ (حشره نر) *Tabanus spectabilis***Figure 5.** *Tabanus spectabilis*, Maleشکل -۷ (حشره نر) *Tabanus tinctus***Figure 7.** *Tabanus tinctus*, Male

* عکس ها از نگارنده

سپاسگزاری

از آقای دکتر Yavuz Kilic از ترکیه، به خاطر تایید شناسائی گونه ها قدردانی می گردد.

منابع

- Abbassian-Lintzen, R. 1961. Tabanidae (Diptera) of Iran.VII.Additional records of horseflies from southeast Iran. *Acta Medica Iranica*, IV (1): 12-19.
- Abbassian-Lintzen, R. 1964. Tabanidae (Diptera) of Iran X. List, keys and distribution of species occurring in Iran. *Annales de Parasitologie humaine et compare*, 39: 285-327.
- Al-Talafha, H., Amr, Z. S., Abu Baker, M. & Katbeh Bader, A. 2005. Systematics and distribution of horse flies (Diptera: Tabanidae) of Jordan. *Journal of Vector Ecology*,

- 30 (1): 49-61.
- Chvala, M., Lyneborg, L. & Moucha, J. 1972. *The Horseflies of Europe (Diptera: Tabanidae)*. Entomological Society of Copenhagen. Copenhagen, Denmark.
- Chainey, J.E. 1993. Horse-flies, deer-flies and clegs (Tabanidae). In: R.P. Lane & R.W. Crosskey (Eds.) *Medical Insects and Arachnids*. Chapman and Hall, London, 310–332.
- Dove, W.E., 1950. Horseflies (Tabanidae). *The Florida Entomologist*, 33(3): 107-116.
- Fauna Europaea 2012. Fauna Europaea version 2.5. Available online from URL: <http://www.faunaeur.org>
- Hays, K. L. 1956. A Synopsis of the Tabanidae (Diptera) of Michigan. *Miscellaneous Publications, Museum of Zoology, University of Michigan*, 98: 1- 88.
- Manrique-Saide, P., Delfin-Gonzalez, H. & Ibanez-Bernal, S. 2001. Horseflies (Diptera: Tabanidae) from protected areas of the Yucatan peninsula, Mexico. *Florida Entomologist*, 4(3): 352- 362.
- Middlekauff, W. W. & Lane, R. S. 1980. Adult and Immature Tabanidae (Diptera) of California. *Bulletin of the California Insect Survey*, 22: 1- 105.
- Ostovan, H., Mozaffarian, F. & Moarrefi, M. 2002. Investigation on the insect fauna of Jajrood river. Proceeding of the 15th Iranian Plant Protection Congress 7-11 Sept., Razi university, Kermanshah, Iran, P. 187.
- Sadeghi, H. and Zeegers, T. 2002. Introduction of a part of horse flies (Diptera: Tabanidae) fauna of Mashhad. Proceeding of the 15th Iranian Plant Protection Congress 7-11 Sept., Razi university, Kermanshah, Iran, P.170.
- Sadeghi, H. and Zeegers, T. 2005. Horse flies (Diptera:Tabanidae) from the province of Khorasan (Iran). *International Journal of Dipterological Research*, 16(2): 85-88.